

A BAKONYBÉLI SOMHEGY BARLANGJAINAK KUTATÁS- TÖRTÉNETE

A bakonybéli Somhegy (népiesen Somhegytető) a Kőröshegy után a Bakony legmagasabb hegye (649,6 m). Vetőkkel sűrűn felszabadult sasbércét fő tömegében júra kori mészkövek építik fel, melyekre helyenként alsókréta kori mészkő települ, míg ÉNy-i lábánál a felsőtriász kori dachsteini mészkő is kibukkan alóluk. Mindezek jól karsztosodó kőzetek. A hegytömb meredek D-i letörésén szépen kifejlődött karrlejtőt, tetején pedig „förtés”-nek nevezett sekély horpadásokon kívül két kisebb barlangot ismerünk eddig. Részletesebb szpeleográfiai felvétele azonban valószínűleg további karsztjelenségek megismerésére vezetne, vagy legalább is sikerülne megtalálni az eddig csak bemonrásból ismert „Rókalyuk” nevű barlangot, mely a szóbeli közlés szerint Somhegypuszta és a hegyre felhúzódó nyílásdek között található, egy meredek sziklafal tövében és belsejében állítólag fel is lehet állni. Egyelőre — térképezésük alkalmából — a köztudatba is átment két somhegyi barlang, a Kis- és a Nagy-Pénzlik kutatástörténetét és irodalmát ismertetem, hogy a rájuk vonatkozó adatok együtt legyenek.

A Kis-Pénzlik (Bertalan, 1935)

1950. Somhegyi zomboly, Kadics O.
1962. Somhegyi zomboly, Bertalan K.

Ez — a helyi lakosok által valószínűleg már ősidők óta ismert — üreg csak 1935-ben került be a nyomtatott irodalomba, bár Bél Mátyás 1736. körül keletkezett kéziratosa földrajzi munkájában (1) már két somhegyi üreg is szerepel, melyek közül az egyik esetleg a Kis-Pénzlik lehet, az eredeti szöveg* adatait azonban rendkívül nehéz a jelenleg ismert barlangokéval azonosítani. Abból, hogy mélységét Bél M. nem tudja megadni, a jelenleginél

* Somhegy ... eminent ex ea parte, qua ex Bakonybél iur Vesprimium. In summo habet cavernam, seu puteum, fodinae instar, forma quadrangula in ima depressum, cuius tamen profunditatem debemus relinquere in obscuro. Neque potuit ad hucdum investigari antrum aliud, quod in ejusdem montis latris depresso primum hiatus, deinde mox sursum versus, mox per latera subtruto, cuniculi instar pergit. Per cuius specum ambulantis, quo magis pergunt, eo ampliora aperiuntur spelaeae. (Pag. 5.)

Magyar fordításban: A Somhegy ... abból a tájból emelkedik ki, amerre Bakonybélből Veszprémbe visz az út. Tetején van egy üreg, vagyis aknaszerű kút, amelyik négyzetes (négyzetes, B. K. megj.) keresztmetszettel mélyül lefelé, mélységét azonban ismeretlenségben kellett hagynunk. Nem tudtuk eddig átkutatni azt a másik barlangot sem, amelyik nyílásával először ugyanennek a hegynek az oldalába nyomul be, nem sokkal azután felfelé fordul, később oldalról be-beomolva folyosóként folytatódik. Minél beljebb megyünk ennek alagútszerű folyosóján, annál tágasabb üregek tárulnak fel. (Fordította Polán Hildebrand, Pannonhalma, 1963. nov.)

lényegesen nagyobb egykori mélységre következethetünk. Ezt megerősíti az a megfigyelésünk, hogy függőlegesen kezdődő barlangjaink a legutóbbi időkben is nagyarányú feltöltődésen mentek át (úrkúti Macskalik, padragi Bújólik). 1932-ben, a Kis-Pénzlik első felkeresésekor mesélte a vezetőnk, hogy erdőirtáskor egész fatörzseket lökdöstek bele. Ehhez járulnak a barlang lejtős oldalán behúzódó erdei talaj és a látogatók által mélységmérés céljából beledobált kövek. Mindenesetre 1934-ben a barlang mélységét mérőszalaggal még 12 m-nek mértük a jelenlegi 7,5 m helyett. A nyílását körülvevő kerekded süllyedék is nagyobb méretű anyaghiányra enged következtetni.

Közleményeimben (9, 10, 23) a Kis-Pénzliket a legszerencsésebb módon neveztem zombolyának, aminek helyreigazítása céljából ideiktatom eredeti feljegyzésem egyik részletét 1934. márc. 26-ról: „Végre szilárd talajon álltam és jól körülnézhettem. Inkább hasadék-, mint kürtőszerű mélység fenekén voltam. A hasadék két hosszabb oldalát meredek, néhol függőleges sziklafalak alkották, minden látható rétegezetség nélkül. Keskenyebb oldala egyik felől lejtős volt a beomlott földtől (a rajzon nyíl jelöli a lejtés irányát), de néhol kiállt a csupasz, sáros szikla. Szembenlévő oldala szálsziklából volt és erősen beöblösödött; ide bemászva már tiszta kötörmeléken álltam”(8). 1935-ben népszerű formában ismertettem a Kis-Pénzliket (9), de még abban az évben újra felkerestem pontos fekvésének és tszf.-i magasságának megállapítása céljából. Utóbbi akkor aneroiddal 620 m-nek mértem, amit 1938-ban publikáltam is (10). Ez azonban később hibás adatnak bizonyult. 1940-ben ugyanis ifj. Noszky Jenő dr. olajkompasszal és Abney-féle szintezővel részletes földtani felvételt végzett itt és mérései alapján a Kis-Pénzlik tszf.-i magasságát 606,9 m-nek számította ki. Ugyanekkor közölte velem, hogy a barlang 168° irányban dőlő dogger mészkőben van, egy KÉK-NyDNy irányú vető mellett. Révész Tamás 1947-ben készült értekezésében (11) „zombolyszerű bujtatóbarlang”-nak mondja és azt írja róla, hogy a most ismert járatánál valószínűleg mélyebb.

1948-ban dr. Láng Sándor is megemlékezik róla (12), kiemelve nagy relatív magasságát (300 m). 1955-ben, majd 1957-ben dr. Dornay Béla adataim alapján ismerteti (15, 17). 1959-ben elkészült a barlanghoz leágazó turista útjelzés 100 m hosszban (20) és ezzel közismertté vált az egykor csak favágók és egyéb erdőjáró emberek által ismert eldugott üreg. Scherer János 1961-ben megjelent útikalauzában (22) ismét kísért a Bél Mátyás-féle folytatás, amennyiben azt írja, hogy „A kötélen leereszkedett bakonybéli szemtanuk szerint a zomboly alján

alagútszerű elágazás van”. 1962-ben megjelent összefoglalásomban tszf. magasságát már helyesbítettem, de Kadi^c O. után tévesen Somhegyi zombolyinak neveztem (23), holott a Kis-Pénzlik valójában összetett barlangforma, melynek zombolszerű nyílása vető mentén keletkezett hasadékbarlangba vezet.

Az eddigiekből látható, hogy a Kinizsi T. E. Barlangkutató Szakosztályának 1962. évi térképezése (24) a barlang kutatásának csak úttörő fázisát zárta le a jelenlegi állapot mintaszerű rögzítésével, de a hozzá fűződő néphagyomány összegyűjtése és igazolása, vagy megcáfolása még a jövő feladata.

A Kis-Pénzlik kutatástörténetében tisztázandó a Bél M.-féle leírás értelmezése, esetleges kutatóinak időrendi névsora, legfőként azonban a Bognár T. (24) által említett, „talán többszöri bontásából eredő hányó” eredete, mely 1939-ben még nem volt látható, végül az állítólagos egykori folytatás kérdése.

A Nagy-Pénzlik (Bertalan, 1935)

- 1911. Somhegyi üreg, Laczkó D.
- 1931. Pénzeslyuk, Maár
- 1950. Somhegyi barlang, Kadi^c O.
- 1955. Nagypénzlik, Boros Á.
- 1958. Somhegyi Pénzlik, Láng S.
- 1962. Somhegyi barlang, Bertalan K.

Mai nevén ez a barlang is csak az újabb irodalomban szerepel, azonban négszegletes bejárata alapján némi valószínűséggel azonosítható a Bél M.-féle kéziratban (1) elsőnek leírt barlanggal. 1799-ben Vályi András (2) azt írja a Somhegyről, hogy „üregjének szellőző lyuka keskeny, de belől néhol 3 ölnyre is terjed; hosszát még senki meg nem mérte”. Ez egyik jelenleg ismert somhegyi barlangra sem illik, hacsak úgy nem értelmezzük, hogy a Nagy-Pénzlik jelenlegi beszakadása helyén ekkor még

A Nagy-Pénzlik bejárata. (Bertalan Rózsa rajza 1933. júl. 27-én.)

csak egy keskeny kürtő volt. Fényes Elek 1836-ban (3), majd 1847-ben (4) a Somhegyről már csak „egy földalatti üreg”-et említ, ami kifejezett elszegényedése geográfiai irodalmunknak. Laczkó Dezső, jegyzőkönyveinek tanúsága szerint, már 1911-ben is hallott róla, de csak „Somhegyi üreg”-nek nevezi (5). 1925-ben már azt is feljegyzí róla Scheuer Márton erdőőr jelentése alapján, hogy „nyílása egyik oldalát felrobbantották, a törmelék most igen megszukíti.” (6). A „Pénzeslyuk” elnevezés egy 1931. évi bejegyzésben bukkan fel először, Maár szücsi plébános bemondása alapján (7).

1932-ben Somhegypusztán járva, a Nagy-Pénzlikat már ezen, az irodalomba általunk bevezetett néven hallottuk emlegetni és összegyűjtésre érdemes néphagyományokat meséltek róla. Ezekből úgy vettük ki, hogy a barlang elnevezése nem éppen újkeletű és kincskereséssel van összefüggésben. Azt is beszélték, hogy a somhegyi erdősz betemetette, mert a kincskeresők zavarták a vadakat. Mindenesetre a barlang déli ága ekkor még sokkal hosszabb volt, egykori térképem tanúsága szerint. 1934. márc. 26-án, meleg tavaszi időben a barlang fő járatának elején egy combvastagságú, méteres magasságú és több kisebb jégoszlopot találtunk (1. ábra). Ennek alapján érdemes volna a barlang meteorológiai viszonyaival is foglalkozni, mivel valószínűleg a hideg barlangok csoportjába tartozik és csak kevés választja el attól, hogy jégbarlanggá alakuljon. 1935-ben aneroiddal állapítottam meg a barlang tszf. magasságát 600 m-nek és népszerű formában ismertettem is Nagy-Pénzlik néven (9). 1938-ban pedig tömör formában, tárgyilagosaabban írtam le (10). 1939-ben a barlangot kialakító törések irányát 330°-osnak és erre kb. merőleges irányúnak mértem. Kőzetét krinoideás mészkőnek találtam, mely felül 10 – 20 cm-es réteglapokból áll, a folyosók szintjében pedig már az 1 m-t is megközelítő rétegvastagságú és enyhén DK felé dől. Fialat leszakadásnak (robbantás) nyomát nem láttam.

1940-ben ifj. Noszky Jenő dr. a Nagy-Pénzlik tszf. magasságát Abney-féle szintezővel 599,73 m-nek mérte és a krinoideás mészkő korát az alsókrétában állapította meg. 1947-ben Révész T. azt írja róla, hogy valószínűleg „ma is tevékeny részt vesz a vizek levezetésében” (11). Dr. Láng S. 1948-ban a Nagy-Pénzlikat is a „magasan fekvő forrásbarlangi nyílások” között sorolja fel (12), később pedig hévvizes eredetét is felveti üregének nagy mérete és magas fekvése (szerinte 640 m tszf.) alapján (19). Roska M. mindössze annyit állapít meg róla, hogy ásatásra nem alkalmas (14). Boros Á. 1955-ben az *Isopterygium pulchellum* nevű mohát, barlangjaink ritka érdekességét írta le a Nagypénzlikből (16). 1955-ben (15), majd 1957-ben (17) Dr. Dornyai B. vezeti be a turista irodalomba, de még inkább ismertté teszi a 90 m hosszúságú bekötő turista útjelzés elkészülése (20). 1957-ben Markó László ajánlatomra megkísérelte a barlang feltáró kutatását, azonban a K-i mellékágban mélyített kutatógödre (melynek helye a I–J

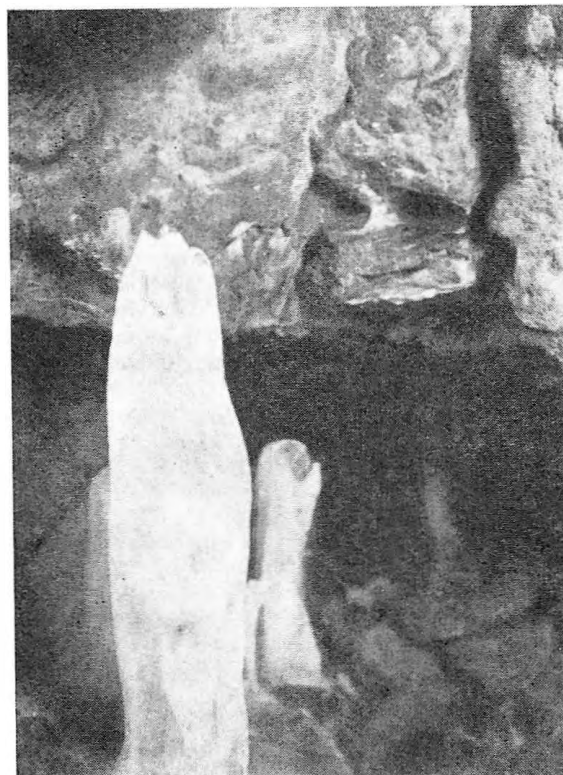
szelvényen látható) a laza kötörmelék alatt hamarosan szívós agyagra akadt, ami a további munkától elvette a kedvét (18, 21). Ez az agyag Dr. Noszky Jenő szíves szóbeli közlése szerint esetleg a krinoides mészkő feküjében található több méteres vastagságú felsőbarrémi agyagnak felelhet meg. A Nagypénzlik barlangot 1961-ben részletesen ismertette Scherer J., aki a kincskeresők tevékenységének idejét a múlt század végére teszi (22). 1962-ben ismét összefoglaltam a barlangra vonatkozó ismereteket és rámutattam a további kutatás szükségességére (23), amit a Kinizsi T. F. Barlangkutató szakosztályának igen pontos és szemléletes felmérése (25) alapján már könnyen megtervezhetnénk.

A Nagy-Pénzlikkel kapcsolatban még sok feladat vár a barlangkutatókra. Ezek között első helyen szerepel feltételezhető folytatásának felkutatása, valamint a Kis-Pénzlikkel való esetleges (Dr. Noszky J. által valószínűtlennek tartott) kapcsolatának tisztázása. Mindezt nagyon megkönnyítené a barlangban felhalmozódott laza kötörmelék kitermelése, ami egyúttal újabb kori történetét (az állítólagos betemetés és lerobbantás idejét) is tisztázhatná. A munka megkönnyítése érdekében ajánlatos lenne a kitermelt — építőkönek alkalmas — anyagból egy szerényebb kivitelű felvonulási élelmet emelni, vagy pedig azt a bontás után esetleg meglazuló mennyezet aláfalazására felhasználni.

A kutatástörténet terén tisztázásra vár még a székesfehérvári turisták szerepe, valamint a Bél M.-féle leírás azonosítása, ami talán csak az egész Somhegy szpeleográfiai felvétele után volna megoldható, mivel lehetséges, hogy a leírásában második helyen szereplő barlang a még ismeretlen Rókalyukra, vagy más, eddig ismeretlen barlangra vonatkozik.

I R O D A L O M

1. **BÉL MÁTYÁS:** Notitia geographico-historica Comitatus Veszprimiensis, a Georgio Gyurikovits descripta. (Országos Széchényi Könyvtár kéziratára, 3775/Fol. Lat.)
2. **VÁLYI ANDRÁS:** Magyar Országának leírása. III. kötet. Budán, 1799. p. 268.
3. **FÉNYES ELEK:** Magyar országának 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geográfiai tekintetben. I. kötet, p. 419. I. kiadás, Pest, 1836.
4. **FÉNYES ELEK:** Magyarország leírása. II. rész, p. 70. Pest, 1847.
5. **LACZKÓ DEZSŐ** kézi jegyzetei. 1911. júl. 27. (8. füzet, p. 43.) és 1925. IX. 15—17. (12. füzet, p. 46.) (Kéziratok a Bakonyi Múzeumban.)
6. **LACZKÓ DEZSŐ** jegyzetei a volt Veszprémmegyei Múzeum kataszterében. 1925. IX. 16. (94. sz. Lókút, Z. 22.) (Kézirat.)
7. Lelőhelyek nyilvántartása. p. 225. 1931. évi bejegyzés. (Kézirat.)
8. **BERTALAN KÁROLY:** Az ÉNy-i Bakony barlangjai. Veszprém-Budapest, 1932 — máig. (Kézirat.)
9. **BERTALAN KÁROLY** és **SZOKOLSZKY ISTVÁN:** A Bakony barlangjai. — Turisták Lapja, 47. évf. 4. sz. 1935. p. 131—132.
10. **BERTALAN KÁROLY:** A Bakony-hegység barlangjai. — Turisták Lapja, 50. évf., 3. szám, 1938. p. 154, 155.
11. **RÉVÉSZ TAMÁS:** Adatok az Északi Bakony karsztosodásának ismeretéhez. Bölcsészettudományi értekezés. Budapest, 1947. p. 89—90. (Kézirat.)

Jégoszlopok a Nagy-Pénzlikban 1934. márc. 26-án. (Bertalan Károly felvétele.)

12. **LÁNG SÁNDOR:** Karszttanulmányok a Dunántúli Középhegységben. — Hidrológiai Közöny, 28. évf., 1—4. sz. Budapest, 1948. p. 50.
13. **KADIC OTTOKÁR:** Csonkamagyarország barlangjainak ismertetése. Budapest (1950 ?), p. 20—21. (Kézirat)
14. **ROSKA MÁRTON:** Ásatások a Bakony barlangjaiban az 1950—1953. években. — A Magyar Állami Földtani Intézet Évi Jelentése az 1953. évről, I. rész. Budapest, 1954. p. 360.
15. **DARNAY (DORNYAY) BÉLA:** Bakony. Útikalauz. Sport Lap- és Könyvkiadó. Budapest, 1955. p. 18—19.
16. **BOROS, ÁDÁM** et **VAJDA, LÁSZLÓ:** Für die Flora Ungarns neue und interessante Moose. — Annales Hist.-nat. Musei nationalis Hungarici. (Series nova.) Tom. VI. Budapest, 1955. p. 162.
17. **DARNAY—DORNYAY BÉLA:** Bakony. Útikalauz. II. bővített kiadás. Sport Lap- és Könyvkiadó. Budapest, 1957. p. 17.
18. **MARKÓ LÁSZLÓ** vázlatja a Nagy-Pénzlik kutatásáról. 1957. VIII. 21. (Kézirat.)
19. **LÁNG SÁNDOR:** A Bakony geomorfológiai képe. — Földrajzi Közlemények, 6. (82.) kötet. 4. sz. Budapest, 1958. p. 334
20. Új jelzések a Bakonyban. — Természetjárás, 5. évf. 10. sz. Budapest, 1959. okt. p. 15.
21. **MARKÓ LÁSZLÓ:** Beszámoló a veszprémi barlangkutató csoport 1954—59. évi munkájáról. — Karszt- és Barlangkutatói Tájékoztató, 1960. június, p. 325.
22. **SCHERER JÁNOS:** Bakonybél és környékének útikalauza. Balatonfüred, 1961. p. 92—93.
23. **BERTALAN KÁROLY:** A Bakony barlangjai. (In Jakucs — Kessler: A barlangok világa. Sport, Budapest, 1962.) p. 243.
24. **BOGNÁR TIBOR:** Kis-Pénzlik. Szpeleográfiai terepnapló. 1962. IV. 22. (Kézirat.)
25. **HORVÁTH JÁNOS:** Nagy-Pénzlik. Szpeleográfiai terepnapló. 1962. IV. 22. (Kézirat.)

*Forschungsgeschichte der Höhlen des Som-Berges
bei Bakonybél*
von Dr. Károly Bertalan

Anlässlich der Veröffentlichung der Karten der Höhlen wird die ganze Literatur von zwei Höhlen eines Bakonyer Horstes aufgearbeitet. Verfasser berücksichtigt auch die Manuskripte über die seit 1736 bekannten Höhlen, um über die Erforschung der Höhlen ein möglichst vollständiges Bild geben zu können. Schliesslich weist er auf die Lücken unserer Kenntnisse hin und führt dann in chronologischer Reihenfolge die von ihm angesammelte Literatur, die sich auf die beiden Höhlen bezieht, an.

*История исследования пещер горы Шомхедь в с.
Баконьбель*
А-ра Карой Берталан

Автор настоящей статьи обрабатывает всю литературу двух пещер одного из Баконьских горстов. Данная работа выполняется в связи с опубликованием карты пещер. Автор принимает во внимание также рукописный материал по пещерам, известным с 1736 г., чтобы представить возможно более полное представление об их познании. В конце своей статьи он указывает на недостатки имеющихся сведений, а затем приводит в хронологическом порядке литературу, собранную им и касающуюся обеих пещер.

INNEN—ONNAN

Új felfedezés az Abaligeti-barlangban. 1963. elején a Baranya Megyei Tanács Idegenforgalmi Hivatalának barlangkutató csoportja egy eddig ismeretlen oldalára bukkant az Abaligeti-barlangban. A bontással tágitott folyosó a bejáratától 280 m-re nyílik. A 70 m hosszban felmért barlangjárat igen szűk, nagyrészt csak kúszva járható. Három helyen kisebb teremmé szélesedik ki. Képződményei közül az inaktív szakaszok szalmacseppköveit és a mangánkérgezésű borsóköveit emelhetjük ki.

B. V. és V. A.

Nemzetközi karsztmorfológiai szimpózium. A Nemzetközi Földrajzi Unió Karsztbizottsága 1963. július 29–31. között nemzetközi karsztmorfológiai szimpóziumot rendezett Stuttgartban. A magyar karsztkutatókat dr. Szabó Pál Zoltán, az MKBT társelnöke és Balázs Dénes, a Társulat szaktitkára képviselte. Dr. Szabó Pál Zoltán a magyarországi paleokarsztokról tartott német nyelvű előadást, Balázs Dénes a délkinai trópusi karsztról adott vetítettképes ismertetést. A szimpózium részvevői augusztus első napjaiban a Sváb- és a Frank-Jurában tanulmányi kirándulásokon vettek részt.

M. I.

Nemzetközi Szpeleológiai Szimpózium Görögországban. A Görög Szpeleológiai Társulat 1963. augusztus 28-tól szeptember 1-ig nemzetközi szpeleológiai szimpóziumot rendezett. A szimpózium fő célkitűzése a Földközi-tenger szintingadozásával kapcsolatos kérdések megvitatása volt. A magyar szpeleológusokat dr. Kessler Hubert és dr. Szabó Pál Zoltán, továbbá Cser Ferenc, Czajlik István és Magyar Gábor képviselte. A szimpózi-

umon a magyar delegáció részéről dr. Szabó Pál Zoltán tartott nagy érdeklődéssel kísért előadást angol nyelven. Az előadásokat követően a résztvevők megtekintették a Görög-félsziget jelentősebb karsztvidékeit és barlangjait.

B. D.

Unnapi ülés a jósmafői kutatóállomáson. Az ÉKME Ásvány- és Földtani Tanszékének jósmafői kutatóállomása 1963. november 3-án ünnepelte fennállásának 6. évfordulóját. Ez alkalomból különböző tudományos szervek bevonásával ünnepi ülést tartottak. Dr. Papp Ferenc professzor megnyitó beszéde után Maucha László geológus, a kutatóház gondnoka számolt be az állomás folyó tudományos munkáról, majd Gádos Miklós elektromérnök ismertette a barlangi távmérő műszerekkel végzett munkákat.

L. Á.

Sikeresen folyik a Ferenchegy-barlang feltáró kutatása. A vámörség lelkes barlangkutató csoportja 1963-ban mintegy 2100 m hosszú, eddig ismeretlen barlangi járatrendszerrel tárt fel, s ezzel a barlang teljes felmért hossza 3300 m-re bővült. Az újonnan felfedezett ÉNy–DK irányú hat főfolyosó átlagos szélessége 2–3 m, magassága 10–15 m. A mellékjáratok már szerényebb méretűek, azonban ezeket is sok szép aragonit, sőt néhol barit képződmény díszíti. Érdekes megjegyezni, hogy a legújabb feltárt szakaszok szerkezeti irányai a közeli Szemlő-hegyi-barlangéval mutatnak azonosságot, s nem lehetetlen, hogy a következő kutatási időszakban sikerül az összeköttetést is megtalálni.

Sz. A.